

Folklór és irodalom

Jegyzetek a bunyevác költészetéről, szépprózáról és az induló arámai irodalomról

Szellemi életünk műhelyében az utóbbi időben mind gyakrabban foglalkoznak a vajdasági irodalom kérdésével. Egy tartomány életének tükröződése ez az irodalom, hét nép nyelvén. A szerb és a magyar irodalom már tudatunkban él, nevek és művek hordozzák magukban, és a létjogosultságért folytatott harcban el is jutottak már addig, hogy a „régionalis” elkülönítő megjelölést levetkezték magukról s összetevői lettek hazánk egyetemes népi irodalmának. A „couleur locale” csupán-csak annyiban jellegzetessége, amennyiben tájunk színeit és népünk sajátos arculatát fejezi ki, de eszmeiségében, témájában és formájában, művészi törekvéseiben és a valóság objektív megközelítésében a szerb, horvát, szlovén és makedón irodalommal azonos. Ám a tartomány többi népének irodalma még nem jutott el eddig. A bunyevác-horvát irodalom (drámai irodalma egy-két művel áttörte már a vidék szellemi életét körülvevő és bizonyos tekintetben elzáró falat), a szlovák, a ruszin, a román és német irodalom még mindig a regionális elzártság visszhangtalanságában él. Hogy valóban élő és ható irodalmak legyenek, ki kell őket emelnünk az ismeretlenségből és mindenekelőtt fordítások útján hozzáférhetővé tennünk, hogy minden népünk köztulajdonává legyen.

A lapok és a folyóiratok — ha egyelőre még meglehetősen szűkösön is — de megnyitották kapuikat a vajdasági irodalmak előtt: így a bunyevác folklór és irodalom előtt is. Jóllehet nem egy riport és nem egy tanulmány jelent meg az utóbbi időben, bírálati cikkek is gyakrabban láttak napvilágot, mégis, — mind a mai napig igen sok írástudó előtt ismeretlen az a tény, hogy a vajdasági népek nagy közösségében a szerb, a magyar és a többiek mellett horvát irodalom is él és a megőrzött szellemi hagyatékok között megtaláljuk a bunyevác folklór élő és ható emlékeit.

Röpke visszapillantás hírt ad arról: mikor és milyen volt a kezdet.

A kutatások során a kultúrórökségben talált följegyzések arról beszélnek, hogy a bunyevác nép irodalma a XVII. században veszi kezdetét. Bácska történetének egyik legnehezebb időszakára esik ez az időpont, amikor a török hadjárat végigpusztította a vidéket; raboltak, pusztítottak, letaroltak mindent és a táj legfélreesettebb szögletében is fölbolygatták a békésen dolgozó nép életét. A föld és a nép élete rengeteg mondanivalót rejtett magában, de a mocsár, a nádas, a szikes legelők és a mindent belepő sívó homok fölött ki gondolt akkor irodalomra?... Az elmúlt évtizedekben — Szenteleky óta — sokan fölvetették már a kérdést: Vajjon ez a táj, — épp elhagyatottságánál fogva — a letűnt századokban, a XVI., XVII. és a XVIII. században megtelt-e annyira étellel, hogy beszélni lehet róla, mint irodalmi nevelőről? Vagy csak nomád népek nyomorult tengődése volt és ez a tengődés a sírhelyeken kívül nem hagyott volna semmiben sem nyomot és a puszta szellemében.

is épp oly terméketlen maradt, mint a futóhomok, amelynek megkötésére akkor jelentek meg az epresek és az akácok? ... Az ember órák hosszat gyalogolhatott, amíg egy tanyára vagy tanyacsoportra bukkant, még ritkább volt a falu és a városi település, — az írott betű meg éppen fehér holló.

Mégis akadtak művelői az irodalomnak.

Bár ezeknek az íróknak megtermékenyítője nem a nép élete volt és témakörüket nem közvetlen a népből merítették, hanem tőle kissé távolabb: Budán, Kalocsán, Eszéken éltek és első föladatuk a műveletlen népnyelv alapján az irodalmi nyelv megteremtése volt. A kéziratos irodalom korában az úttörő literátoroknak ez volt az első föladatuk: a latin nyelv helyett az irodalomban is élő és ható nyelvvé tenni a nép ajkán élő szükös szókinszú, ólomlábakon járó kezdetleges nyelvet, amely az első időben még saját tájának és saját társadalmi életének kifejezésére sem volt alkalmas.

Mostoha kor mostoha körülményei között írástudók kezdtek a betűvetést. A nyelv első művelői szerzetesek voltak, akik a bajai, kalocsai, eszéki vagy a budai rendházban egy-egy mű lemásolásával vagy fordításával láttak a nyelvújításhoz.

Radnics Mihály mondható a bunyevác nép első írójának. Bácon született 1636-ban; a nyelv emlékeit itt ismerte meg a nép között és esztendőkkel később Budán kezdte meg írói munkáját. Megírta a Kristiádát, amely voltaképpen Palmotics Junia dubrovniki költő hasonló című művének átírása bunyevác nyelvre. Ezenkívül még két hasonló tárgyú művet írt a nép nyelvén s írói szándékát az előszóban így fogalmazta meg: „Látva azt, hogy milyen kevés az a könyv, amely szláv nyelven íródott és milyen szükség lenne rá, hisz szláv nyelven mennyi nép beszél, elhatároztam hát, hogy hozzálatok e mű megírásához és a nép kezébe adom.“

A második irodalmár Karagics Lúka volt. Első művét 1718-ban írta latin nyelven, kevéssel később második latinnyelvű műve is megjelent, — a harmadikat már horvát nyelven írta. Az utána következő Bracsulyev Lovró nem szépíró, hanem nyelvész volt, aki sokkal nagyobb alaposzággal nyúit a nép nyelvéhez, mint akárhány előde. Ő tárta föl a nép előtt először a beszélt nyelv és az írott nyelv közötti különbséget, ami a nyelvújításnak abban a korában igen bátor és jelentős lépés volt a fejlődés útján. Ilyen előjáték után — amikor a nyelvészek már elvégezték a maguk dolgukat és az írott nyelvbe bevezették a latin betűk használatát elkövetkezhetett a fejlődésnek az a szakasza amikor már a szedelődzködésen túl irodalmi törekvésekről is beszélhetünk.

Az alkotómunka számára termékenyebb itt is a XVIII. század.

Az első író, aki témájával is a bunyevác nép élete felé fordult, akiben volt írói véna s akit a bunyevác irodalomtörténet (Rajics B., Mandics M., Evetovics M.) első íróként jelöl meg: Pestalics Grga. Baján született. Egész életrajzából csupán csak annyi ismeretes, hogy a filozófia doktora volt Ismert költői művét, amely az első bunyevác szépirodalmi műnek tekinthető, 1790-ben adta ki a „Mostani és más szláv vérek emlékei“ címmel. Ez a mű alkalmi elbeszélő költemény, amely a bunyevác-szerb bandérium dicsőítésére íródott II. Lipót koronázása idején. Az elbeszélő költemény a szokványos királydicséret mellett — ebben az író is inkább a divatot mint a meggyőződést követte —, tájleírást is ad. Művének legnagyobb értéke kétségtelenül az, hogy a népi életről beszél, szóvateszi annak küzdelmeit, mindennapjait; meg lehetős alaposzággal foglalkozik a színes népviselet leírásával és a népi hagyományokkal is. A régi öregek emlékeinek idézésében fölso-

rakoztatja a szerb népköltészet hősi alakjait: Krályevics Márkót, Kotromanic Kiszanliját, Szkender béget, Cár Lázárt, a Rigómező hőseit és a többieket. A költemény zárószakaszában a költő abban reménykedik, hogy a szláv városok és falvak fölszabadulnak a török elnyomatás alól és minden szláv nép számára elkövetkezik majd az „állandó haza“ szabadságában és békés alkotóéletének az ideje. A verssorok mögött a nép szabadságvágya nyilatkozik meg, helyenként költői formában érvényesül az a mélyen benne élő hit, hogy a szabadság lesz az a beteljesülő nagy ígéret, amely megszünteti a szláv népek és a velük együtt élő népek szakadatlan vándorlásait, menekvéseit és örökös küzdelmeit, mert számára előbb vagy utóbb állandó hazát teremt.

A népi kultúrét és az átfogóbb értékű szellemi mozgalom az ezután következő évtizedekre esett. Maguk a társadalmi: a XIX. század első felének történelmi eseményei a bunyevác nép életét sem hagyta érintetlenül. A polgári forradalmak kora bejárta szellemével az alföldi síkságokat is. A cellába zárkózó és önmaguknak élő könyvíró barátok helyett jelentkeztek forradalmi költők, akiket nem riasztott vissza sem a távolság sem az elmaradottság. Járták az országot, a városokat, a falvakat, az apró településeket s amerre csak eljutottak, vitték magukkal a nyomtatott betűt.

Ebből a korból van egy nagyon szép (eddig még kiaknázatlan) fejezete a bunyevác irodalomnak. A még mindig jobbágysorban élő nép önmagából kinövő értelmiséget eddig nagyon keveset adott. A monarchiában a szabadságharc leveretése után elkövetkezett a kiegyezés minden haladó törekvést megbénító, semlegesítő kora. A forradalmi lelkek lázadozása csak jóval később jutott kifejeződésre, de sokkal halkabban, sokkal rejtettebb formában, mint negyvennyolc előtt. A kibontakozásban levő proletariátus öntudata és elégedetlensége csak most gyűlt forradalomná, a polgárság nagytömege a kiegyezés szélcsendjében a semmittevésbe süppedt. A fejlettebb nemzeti irodalmakban a nemzeti romantika dalnokai jelentkeztek és az indulók helyett a „virágregék“ teremtette hangulatban Jókai az „Új földesúrban“ elmondta, hogy „megbékélni a monarchia imperialista politikájával is lehet“.

Ki törődhetett akkor a kis népek, szórványokban élő népcsoportok irodalmával?

Fennebb a kezdet kezdetén járó bunyevác irodalomnak egy szép fejezetéről beszéltem. Eszmeileg szép és történelmileg a jövőbe mutat, hogy a szellemi élet terén támasz nélkül élő nép ilyen gondjait egy szerb ember vállalta. Vujić Bozsidár épp azokban a városokban dolgozott (Szabadkán, Baján, Zomborban a postaállomások bérlője volt), amelyek környékén a bunyevác nép tömegesen élt. Ő ismerte e földművelő nép életét és szellemi elhagyatottságát is. A testvériség-egység korán földéregő szelleme indította arra, hogy kezdeményezzen valamit. Elővette Pestalics Grga elbeszélő költeményét és sajtó alá rendezte második kiadását, majd Szvetozár Miletics lapjának a „Zasztava“-nak szervezésével megindította a sajtószolgálat szervezését a bunyevácok között. Vujić kezdeményezése termékenyítő hatással volt. Vele egyidejűleg Sárcević Ambróziye ugyancsak sajtóterjesztéssel foglalkozott, de emellett az első bunyevác könyvek sajtó alá rendezése is az ő nevéhez fűződik. Érdeklődése nem korlátozódott csupán az egyházi férfiakra, sem a maroknyi intellektuel munkájára, hanem tovább ment és a nép felé fordult. Jóllehet még igen kezdetleges formában, de folklór munkát, a népi emlékek élő forrásait és éveken keresztül jegyezte a kezügyébe kerülő néphagyományokat. 1896-ben kiadta a „Bölcs és tanul-

ságos mondások gyűjteménye a bunyevác nép javára“ című munkáját. Ezen a munkán kívül, amely Franklin Benjámín meséinek és elbeszéléseinek fordításait is tartalmazza, kiadta a Bunyevác-sokác népnaptárt 1870-ben, majd sajtó alá rendezte a Magyar-bunyevác szótárt és az Idegen szavak magyarázatát.

A tartalmasabb népi kultúrélet és az átfogóbb értékű szellemi mozgalom az ezután következő évtizedekre esik. A század történelmi és társadalmi eseményei a bunyevác nép életét sem hagyták érintetlenül. Évről-évre növekedett azoknak az öntudatos embereknek a száma, akik a mellettük élő népek forradalmának és szabadság-harcának eredményeiből megtalálták maguknak az útjelző intelmeket. Íróember is akad aki a maga gondjának tekintette a nép gondját és a maga föladatának a nép fölvilágosításának és nevelésének munkáját. A n t u n o v i c s Iván volt ez, a kunbajai szállások földmunkás családjának szülötte (1815-ben született), aki tehetségével és képességeivel már gyermekkorában fölhívta magára a figyelmet. Amíg apja élt, iskoláit Szabadkán végezte, később — apja halála után — nagybátyja taníttatta tovább Szegeden, Pécsen, majd Kalocsán. „Mindent a bunyevác népért és fejlődéséért!“, — ez volt a jelszava. Ezzel a jelszóval indította meg a „Bunjevačko-Šokačke Novine“ címmel az első hetilapot. Munkatársakat közreadott fölhívással nyújtott maga köré s a fölhívásban, később folyóiratában is szüntelenül hangoztatta törekvéseinek bizonyosságául, hogy ő maga is a nép szülötte. Ennek hangoztatása politikai igazolása akart lenni annak, hogy noha Antunovics a népi szabadságmozgalmakat eltipró és Boszniát anektáló osztrák-magyar monarchia szolgálatában állott, — hiszen a bécsi imperialista politika egyik legerősebb oszlopa a katolikus egyház volt, amely céljainak megvalósításánál nem igen válogatott az eszközökben. — a könyv, az újság, a folyóirat útján népi fölvilágosító munkát indított.

A bácskai és vajdasági puszták népének életében olyan munkaterület nyílt meg előtte, amelynek új, termékeny talaja nem igen volt a többivel összemérhető. A néphez intézett minden elhangzott szó visszhangra talált. Embereket, tömegeket mozgatott meg és indított el a maga útján. A gazdasági kizsákmányolás és a politikai elnyomottság új formákat öltve terpeszkedett a népre, az iskola, az egyház szócsövein keresztül és a feudokapitalista sajtó lapjain át ez a politika a szabadság gondolatának emlegetését elnézte ugyan, de elfojtott minden olyan megmozdulást amely ennek a gondolatnak a megvalósítására törekedett.

Antunovics Iván irodalmi- és politikai tartalmú fölvilágosító munkája ezekre az évtizedekre esett. A nép között járt, fáradhatatlanul dolgozott, írt, tanított, újságokat szervezett és könyvkiadással is foglalkozott. (Itt meg kell említenem, hogy munkájának átértékelése még nem történt meg. A polgári kritika az ő szerepét és tevékenységét Doszitej Obradovicséhoz és Strösszmajeréhoz hasonlította és természetesen a maga osztálypolitikája szolgálatába állította.)

Irodalmi munkássága három síkon zajlott: zsurnalisztikai, történeti és szépirodalmi vonalon. Az első bunyevác újságírónak nevezték aki három lapot is adott a nép kezébe; első bunyevác történésznek, aki igyekezett történetírói szemmel földolgozni a bunyevác nép bácskai életét (Rasprava podunavskih i potiskih bunjevcih i sokcih — megjelent Bécsben, 1882-ben) és első elbeszélőnek a lapokban és kötetben megjelent néhány elbeszéléssel. E munkáinak különösebb irodalmi értéke főleg abban található, hogy a lapszervezéssel és a könyvkiadás megindításával megerősítette az irodalmi érdeklődést és utat mutatott az utána következő nemzedékekben azok számára, akik nem csak a fölszínen keresik

és kutatják a népi élet megnyilatkozásait, hanem a problémák mélyére hatolnak és fölhozzák onnan azokat az értékeket, amelyeket épp a ki-egyezés kora — ezzel egybeesett Antunovics Iván írói munkássága — igyekezett eltemetni.

Antunovics Iván tanítványai között említik Mandics Míjó nép-tanítót és Evetovics Ante költőt, akinek versei Mirolyub néven jelen-tek meg.

Mandics Míjó szegény zselléremberek gyermeke volt (Katymáron született 1857-ben), elemiiskoláit szülőhelyén végezte el és Antunovics Iván költségén tanult ki tanítónak. Ezzel közelebb is került a népi valóságához: a dolgozó bunyevátság mindennapi életéhez. Nem egyházi szem-mel nézte annak problémáit, hanem a tanító szemével, aki az egyház-politika kötöttségei nélkül szabad tereket lát maga előtt a fölvilágosító mozgalom továbbfejlesztéséhez. Bunyevác tankönyveket szerkesztett, népnevelő és ismeretterjesztő cikkeket írt a lapokba és megindította a bunyevácok legjelentősebb folyóiratát, a „Neven“-t. Munkatársa és egyik legfőbb oszlópa volt a „Danicá“-nak is, de tevékenysége nem akadt meg a kultúra és az irodalom terén. Ő valóban első volt azok kö-zött, akik a nép soraiban megindították a beszerzési és a fogyasztási szö-veket szervezéséhez láttak, akiknek szemében a tanfelügyelői tanács szerepe gyakorlatilag elsősorban az aggasztó könyvhiány, főleg tan-könyvhiány megszüntetése kellett, hogy legyen. Írásaiban nem egy ilyen probléma iránt keltette föl a figyelmet, közben a maga művelő-jévé is vált és az elkövetkező nemzedékek számára utat jelölt meg a gyűjtés és a szellemi hagyaték: a bunyevác folklór kincseshányái felé.

A bunyevác líra Mirolyub pennáján szélelt meg először.

Evetovics Ante ugyancsak Antunovics Iván neveltje volt. Próza-i munkája nem maradt hátra; irodalommal — Brankó Radicsevics hatása alatt — kizárólag mint költő foglalkozott. Nehány elbeszélő költeménye mellett amelyek közül három népballada formában íródott, több mint száz lírai verset írt. Elbeszélő költeményeinek különösebb irodalmi ér-téke nincs, — ami poézist találunk benne, az a lírájából kicsengő költői hang és a strófáiban megmutatkozó költői forma. Témái a kispolgári lélek horizontján mozogtak, nem tudták túlszárnyalni a papi ember látóhatárát. Megmaradt az akkori lelkipásztorokban élő vallásos szellem kivetítőjének s ezen a szemüvegen keresztül látta maga előtt a népet: az embert. A szülőház, a táj, az otthon virágos kertje, az anya szeretete szólal meg benne elégikus hangon. A XIX. század letűnt romantikus iskolájának volt a kései tanítványa... Témáinak megválasztására jel-lemző, hogy mindvégig megmaradt a romantikusok tárgyköre mellett, kiélte magát a búsongásban, az érzelmes halk panaszokban, a szép em-lékek siratásában és a képzelet szárnyán való röpdősésben s ez takarta el költészete elől a reális élet igazi arcát.

Körülbelül ezeket mondhatjuk el Kujundzsics Nikola költé-szetéről is. Mellette jónéhányan akadtak, akik a bunyevác folklórt hall-gatva és kutatgatva a népköltészet hangján szólaltak meg (Grgics Sztí-pán, Ivics Síme, Neorcics Sztanisa és mások). Ezek nemcsak a formát, de témakörüket is a népi hagyományokból merítették, de ahelyett, hogy a népköltészet eredeti alkotásai s a nép képzeletvilágának kimeríthet-elen gazdagsága fölkellették olyan érdeklődésüket, megmaradtak a szűk, romantikusan elhatárolt egyéni élmények alkalmi strófábaöntése mellett s így nem tudtak létrehozni semmi maradandót.

Úttörők és kezdők az első korszak művesei. Vitathatatlan, hogy hű szolgálói és szerelmesei voltak az irodalomnak. Regionális irodalom volt

az, amit alkottak s igazi értékékké akkor nő, ha helyet kap holnap vagy holnapután az egyetemes horvát irodalomban, amely a többi tájak irodalmára már fölfigyelt.

De ez már a mai vajdasági horvát írók dolga és hivatása. Rajtuk áll, hogy hangjuk ott is érvényesüljön, ahol a horvát irodalom legfőbb forrásai vannak...

Az eddigi szerény kísérletekhez mérten nagyobb vállalkozások kora az első világháború után következett be. A bunyevác szellemi törekvés voltaképpen a polgári irodalom megteremtésének idejét élte. Kétségtelen, hogy a monarchia összeomlása minden gyarmati sorsból fölszabadult nép számára új fejlődési lehetőségeket teremtett, — csakhogy ezeket a lehetőségeket — mert az új politikai és gazdasági helyzetben megint csak a polgárság jutott szóhoz — nem a népi, hanem a „nemzeti“ újjászületés egyengetésére használták föl s jórészt épp ez volt a gátja, a fékezője annak, hogy a népi tehetségek valóban kibontakozhassanak.

A huszas években már megszólaltak az új szellemi élet előfutárai.

Némileg kedvezőbb körülmények között termékenyebb nemzedék lépett föl. És nyitva is állt előtte az út, csak el kellett rajta indulnia. Természetesen, ezen az úton is — mint bármely másikon ebben az időben — mindenik literátor annyit adhatott, amennyi a tarsolyában volt s itt persze az sem volt lényegtelen, hogy mennyit adtak ehhez elődei... Mivel kezdek hát? Egy-két lap, vidéki újság, folyóirat. Irodalmi szárnypróbálgatások, — éppen olyanok, mint a miénk a „Bácsmegyei Napló“ hasábjain. Annyivel kevesebb sikerrel, amennyivel kevesebb volt a lap, kevesebb az olvasó s amennyivel többet kellett a mulasztotakból behozniok. Honnan léphet ki ilyenkor az író? Az újságírók, a tanítók, a kultúrunkások sorából. Akik a népneveléssel foglalkoztak, hivatásuknak érezték azt is, hogy írástudóként az irodalom színpadára is föllépjenek.

Köztük elsőnek Sztípic s Lázárt kell említenünk, aki 1919 októberében napilapként megindította a „Neven“-t, később pedig megjelent kétheti újságja az „Istina“. A lapindítás nem volt egyedülálló jelenség: Staglyar Rude szerkesztésében ugyancsak megjelent a „Slobodna štampa“, a „Nova pošta“. ezeken kívül a „Princip“ és a „Bačvanin“.

Ezekben az esztendőekben a bunyevác irodalom egy egészen új nemzedékkal indult. Benne helyet kapott a formára fölfigyelő nyugatos irodalom, a lart pour l'art-isták és a különböző művészeti irányzatok képviselői. A témakör a huszas évek irodalmi igényeinek megfelelően kiszélesedett és ugyanakkor kezdetét vette a népköltészet értékes anyagának gyűjtése. Akik tollat fogtak, úgy érezték, hogy már megvan a belépőjegyük hozzá és be is lépnek a modern irodalomba. Témák és műfajok eképp váltakoztak. Néha rapszódikusán is s olykor anélkül, hogy magának a népnek az irodalmi érdeklődését figyelembe vették volna. Ez nagyrészt általában is a vajdasági irodalom jellemzője. Az írók majd egészen a harmincas évekig eszmei síkon is megmaradtak a meglehetősen lassan ébredő irodalmi élet eme hangja mellett.

Ilyen arányban növekedett az olvasók tábora is.

A helyi szerző műve iránt nehezen született meg az érdeklődés. Közülük nem egy megjelenése pillanatában csaknem teljesen visszhangtalan maradt s csak jóval később, fölvágtatlanul kerül elő a könyvtárak vagy magángyűjtemények porlepte polcairól. Tehát a föladat, amely az író előtt áll kettős volt: alkotni és az új alkotás számára olvasót nevelni. Küzdelmét nehezítette a polgári közönség részben kialakult irodalmi

ízlése és igénye is, amely inkább a világirodalmi termés népszerű best sellerei után nyúlt, mint sem hogy megelégedett volna a kezdet nehézségeivel küzdő helyi szerző kevesebbet nyújtó művével.

Messze még a tetőpont, messze azok a magaslatok is, amely felé minden irodalom — ha földrajzi helyzeténél fogva elszigetelődve is — törekszik. De mégis alkotói belső parancsra — meg kell közelíteni. Hozzá kell férközni, hiszen rendeltetése ez. De mivel közelítse meg? Mi ad hozzá megfelelő útravalót a küzdelmes és kitartó munkára vállalkozóknak? Egy-két műből látjuk: a nyugatosok másolása nem, mert utánérzések nem teremnek időtálló műveket, s mi több, a nép nem fogadja el, mert nem neki szól és mondjuk ki: nem is neki szánták. Az ilyen alkotók mindenekelőtt és mindenekfölött önmaguk tükröződését akarják látni benne és a polgári értelmiség ilyen irodalmi megnyilatkozása inkább a „széplelkek érzelmeinek kiélésére való füves kertecske“. Csak távolodást, de közeledést nem jelenthet, mert még az az olvasóréteg sem fogadja el, amelytől legalább az elismerést várja.

A szellemi élet — így az irodalmi is — Anthesz-ként mindég lefele hajol, hogy erőt mérítsen magának. Népi vé kell válnia, hogy újjászülethessen s elnyerje létjogosultságát. Témában, formában és hangban is annak a visszaverődése kell legyen, amit a népi élet a maga valóságában jelent. És hogy a bunyevác irodalomban ez be is teljesüljön, utat kellett nyitni a folklórnak, hogy beáradjon az irodalomba.

A vajdasági népek irodalmi közt egyetlen egy sem forrott annyira össze a folklórral, mint éppen a bunyevác irodalom. Gyűjtői fölismerték a néphagyomány értékének jelentőségét, amikor mindent félretéve a népdalok és népmesék szedegetéséhez hozzáláttak. Rajics Blaskó Mandics Mijó úttörő munkája után voltaképpen első aktív gyűjtője volt a népköltészetnek. Egyéb írásai inkább szárnypróbálgatások voltak, de a huszas években megjelent könyvecskéje, a „Narodno blago“ — amely a bunyevác népköltészet egy csokrát adta az olvasó kezébe — ugyancsak úttörő munka volt. Már megjelenésekor is, de eszedők múlva nem egy követője akadt — és napjainkban is egyik legértékesebb munkájuk ezen a téren folyik.

Rajics kortársai közül kétségtelen, hogy leginkább Sztipics Lázárt illeti meg az író megjelölés. Sztipics mint újságíró kezdte alkotói munkásságát; első versei a „Brankovo Kolo“-ban jelentek meg még az első világháború előtt. Azt ma már nem tudni, hogy szűkebb pátriájának olvasóin kívül kinek a fegyelmét hívta föl magára s milyen méltatásban részesült. Később, 1923-ban kiadta verses kötetét „Örök tűz“ címmel. Ebben a kötetben a francia neoromantikusok és szürrealisták hangjával és témáival találkozunk.

Sztipics ezzel az irodalmi törekvéssel nem volt egyedül.

Mielőtt a mai nemzedék lépne elénk, még három íróat kell kortársként megemlítenünk. Gorgyevics Márát, aki elbeszéléseivel és a lapokban megjelent cikkeivel az első bunyevác író elnevezést kapta az utókortól. Voltak még jónehányan, akik a toll művesei közé álltak és az alkalmi cikkírásnál továbbjutottak, de irodalmi igénnyel csak kettő lépett föl közülök: Pekics Petár és Sokics Józso. Pekics újságíróként kezdte és csaknem minden műfajba belefogott, kitartóan, hangyaszorgalommal és áldozatot nem kímélve, hogy bedolgozza magát az irodalomba. Alig maradt az irodalomnak olyan ága, amely tőle érintetlen maradt volna. Történelmi munkái adatokat őriznek (a kapitalista történelemszemlélet alapján) az elkövetkezendő történészek számára. Könyvtárakat kutatott át, monográfiákat, kéziratokat, közlönyöket és a különféle napi- és időszaki sajtó ki tudja hány évfolyamát böngészte át,

amíg összehordta magának a keresett anyagot. Olyasmit is meglelt, amit előtte nem is igen kerestek. Szépiró is volt és elég termékeny, de ami verseit és drámáját illeti, ugyanazt mondhatjuk el róluk, mint egyetlen regényéről az „Uvela ruža“-ról: tartalmi és formai fogyatékoságok miatt hiányzott belőlük az élő irodalom hatóereje. Akik megvették, azoknál nagyrészt fölvágtatlanul porosodtak (a polgári olvasókra, a tehetősebb irodalombarátokra gondolok és a kötelességérzetből áldozó mecénásokra), — a nép széles tömegei előtt viszont ismeretlen maradtak. Egy-két versét meg fogja őrizni az elkövetkezendő irodalmi antológia, de drámáját és regényét a bibliográfiai jegyzeteken túl nem igen segítheti semmi. Külön kell említenünk, mint értéket francianyelvű fordításait. A szerb népköltészet remekeit ültette át francia nyelvre: a Rigómezői csata „La bataille de Cossovo“ címmel, a Szmail Aga halála pedig „La mort de Smail Aga Čengić“ címmel jelent meg. (Az egyik mű kiadását zágrábi, a másik műfordítást párisi könyvkiadó rendezte sajtó alá.) Mindkét műfordítást a kritika hasznos és eléggé sikeres munkának minősítette. — Soksics Józso ugyancsak mint újságíró lépett be az irodalomba a huszas évek elején, amikor novelláinak és verseinek egy-egy gyűjteményes kötetét jelentette meg. Később hátat fordított a szépirodalomnak (számára csupán ifjúkori szárnypróbálgatások maradtak) inkább a zsurnalisztika kötötte le, amellet meg is maradt. Szépirodalommal ma sem igen foglalkozik.

Hány évtizednek kellett eltelnie és mennyi hiábavaló küzdelmet nyelt el az idő addig a korszakig, amíg — a még ma sem népes berkeiben — a bunyevác irodalom egy-két műve eljutott a tartalom-forma egységig és eszmei síkon is a haladó, realista irodalom vonaláig? Amikor nyilvánvalóvá vált és eszmepolitikailag is minden megért ahhoz, hogy az írók és a költők nem arra törekcsenek, hogy elzárt, elzárkózott regionális bunyevác irodalom megteremtésére törekdcjenek, hanem a vajdasági horvát nép irodalmát akarják úgy és annyira megerősíteni, hogy beleáradjon a horvát irodalomba s annak a keretében lelje meg a maga helyét. A vidéki hangot és a vidéki elszigeteltséget ez a döntő lépés szüntetheti meg. Vágyuk és törekvésük is a vajdasági horvát íróknak, hogy eljussanak, vagy inkább úgy mondhatnám: fölerősödjenek a horvát irodalomig s első visszhangjukat a zágrábi vagy beográdi irodalomkritika adja meg.

Ez a törekvés természetes is, csak legyen aki bírja és győzi is munkával, anyaggal és mondanivalóval. Mert a mi népeinknek is van — és kell, hogy legyen — hazánk többi népeihez szóló mondanivalónk. (Ez épp úgy vonatkozik ránk magyarokra, mint horvát testvéreink irodalmára. Szeretnénk velük ebben is együtt menni.)

Az áttekintést e jegyzetek formájában számadásnak véve az elődök-höz képest a mai nemzedék máris tovább jutott.

A próza kevesebb művelőre talált. A líra hangja termékenyebb; szava bátrabb, fürgébben gördülő és témában is jóval gazdagabb. A költőnek élete és költészete a bunyevác nép valóságos életének kifejezője. Ez K o p i l o v i c s Jakov. Földhözragadt, szegény földmunkás szülők gyermeke, 1918-ban született Szabadkán. Itt is kezdte iskoláit; négy gimnáziumot kijárt, de a rájuk nehezedeó szegénység nem engedte tovább ülni az iskolapadban. Tanulni szeretett volna, de nem tanulhatott. Inasnak ment; a nehéz tanoncévek után a vasúton dolgozott, később pedig mint villamoskalauz kereste meg mindennapi kenyerét. Az újságírók és a villamos bérletjegyes utasai a költőt is ismerték benne, — és tudott róla a népe. Tanulmányait jóval később, csak 1941-ben végezhette be

Zágrábban, ahol a megszállás alatt a legnehezebb körülmények között élt. Beíratkozott a bölcsészeti fakultásra és a főlzabradulás után tért vissza Szabadkára, ahol ma a Galamb-iskola igazgatója.

Első költeményei 1931-ben jelentek meg a Danicában; ahogy költészete fejlődött, pár esztendővel később a többi lapoknak is dolgozott és 1944-ben megjelentette első verses kötetét Zágrábban „Távol a szülőföldtől“ címmel. Ezekből a költeményekből a nyomor és a szűkölködés hangja csap meg bennünket. A sorok közül kiérezzük a panaszt, de azért nem önti el teljesen a pesszimizmus, mert a fölszín hangulata alól mindenütt előtör az életigenlés szava. Az „Éjszakai hazatérés“ című versében megjelenik előttünk az elnyomatásban élő egész dolgozó társadalom képe. Mint majd mindenik bunyevác költőnél, így Kopilovics Jásónál is megtaláljuk a finom alföldi színekkel telített tájleíró költeményeket, amelyekben Északbácska síkjait, homokos falvait, a szántók lágy hajlatait és a nehéz fekete földön dolgozó földmunkásokat énekelte meg. Szerelmi verseit a „Krizantémok“ ciklusában gyűjtötte össze. E versekben felesége iránti forró érzelmeiről ad őszinte vallomást annak a verbeli poétának a hangján, aki küzdelmes életében nem egyszer talált igaz menekvést, vigasztalást, támaszt és megnyugvást asszonya mélységes emberi szeretetében és szerelmében. Az „Alkonyat“ című röpke verse 1945-ben Zágrábban íródott. Még visszatekint, de már érezzük, hogy megszólal benne a szabadság zászlaját megpillantó bácskai szántóvető paraszt.

A főlzabradulás után alkotó munkájában talán annyi idő telt el, amennyi kellett a szedelődzködéshez. A népi forradalom számára is utat nyitott: valahogy úgy, mint az énekes madárral szokták: fölívágták a nyelvét. 1946-ban a szabadkai Bunyevác Matica kiadásában újabb verseskötete jelent meg. Címe „Ezeregy éjszaka“. Ez a kötet magában foglalja azokat a költeményeket, amelyeket a költő a háború végén és a főlzabradulás első éveiben írt meg és ugyancsak ebben a kötetben tette közzé a „Krizantémok“ című ciklusát.

Kokics Aleksza egy másik alakja ennek a nemzedéknek. Költő volt. Első verseivel még a harmincas évek elején jelentkezett meglehetősen kiforrott formaérzékkel és a lírai hangulatok finom megérzésének rátermettségével. Strófiáit sokhelyütt nosztalgikus emlékezések öntik el, másutt az elégikus hang és a lírai ellágyulás vesz erőt rajta. Rajongója az alföldi tájnak, a színeknek és képeknek, amelyek a beláthatatlan búzamezők fölött vibrálnak és olyan ecsetvonásokkal festi őket akár egy impresszionista festő. Költői képe nem egy versében, de tán legszebben a „Szállás a zöld mezőben“ című költeményben a poéta boldog hangulatát igyekszik visszaadni. Nem áll meg, a hangulat tovább viszi; a „Hajnal a tanyán“ reggeli fényvel árasztja el a gazdag termés ígérését. A „Tündöklő barázdák“ őszi vetési öröme a paraszt szemében már a tavaszt adja vissza és a nyár csöndjét, amelyben lehajtott fővel kalászkok énekelnek. „Kalászkok énekelnek“, — ezzel a címmel 1937-ben jelent meg egyetlen verseskötete: többet nem is adhatott, mert a következő évben magával vitte tüdőbaja.

Három élő és alkotó egyénisége a mai vajdasági horvát irodalomnak végképp megmaradt a népi hagyományok gyökerénél, úgyis mint gyűjtő és úgyis, mint alkotóművész. Ez nem azt jelenti, hogy csupán a népköltészet közvetítői, hanem azt, hogy a népköltészet és a népmese elemeit fölhasználják és beleszóvik a mai témák formái földolgozásába nem ritkán a tartalmi elemekkel együtt is. Írói munkásságuk ezzel a bácskai nép sajátos arcát és gazdag folklóráját akarja az irodalomban meghonosítani.

V u j k o v Bálint erőteljes alakja a mai bunyevác irodalomnak. Akár az előbbieké, vers volt az ő belépője is. Mindössze néhány költemény, de amit ebben a műfajban adott, az poézisnak nevezhető. A harmincas évek elején indult, munkatársa volt a bunyevác lapoknak, folyóiratoknak. A haladószellemű értelmiség élcsoportjához tartozott, aki a „Bunyevačko Kolo“-ban, a progresszív szellemű irodalombarátok lapjában, amelyet ő szerkesztett, közreadta első prózai munkáit is: novelláit és a népmesék nyomán írt népies tárgyú elbeszéléseit. Mint prózaíró is ígéret volt, akitől úgy novellában, mint regényben a bunyevác nép életének hű, reális képét vártuk, — de Vujkov időközben — az utóbbi esztendőekben — hátatfordított a költészetnek és minden erejével a bunyevác néphagyományok gyűjtéséhez és föltárásához látott. Rájics Blaskó és Prcsics Ivó után ő a harmadik kiemelkedő bunyevác foklórlista, aki nem csak kívülről tapogatja és nem csupán időtöltésből gyűjti egybe a népmesék egész kötet sorozatát, hanem olyan híven és oly ügybuzgalommal, mint aki végleg elszegődött hozzá és a népköltészet még rejtett, de mindjobban ismertté váló világában vsiszavonhatatlanul benne él. Népmese-gyűjteményének első kötete a nemrégiben jelent meg s ezzel párhuzamosan a zágrábi Školska knjiga kiadásában és Csubelics Tvrtko szerkesztésében megjelenő „Narodne pripovetke“ című könyvsorozat harmadik kötetében Vujkov Bálint gyűjtéséből tizenkét népmesét tett közzé a szerkesztő. Ezek közül nem egy van, amely rokonvonásokat hord magában a magyar mesevilággal, hiszen népeink évszázadok óta egymás mellett élnek, és természetes az a folyamat, hogy az egymásrahatás következtében a magyar népmese világában szláv motívumok, viszont a bunyevác, horvát s szerb népmesék között magyar motívumok találhatók.

Az első gyűjteményes kötet már bőséges betekintést nyújt a bácskai horvát néphagyományok kincseshányájába, de Vujkov Bálint tovább halad a gyűjtés útján. Most rendezti sajtó alá a bunyevác népmesék gyűjteményének második kötetét és sorra következik mindaz az értékes anyag, amelynek majd kétévtizedes szorgos gyűjtési munkája után birtokában van.

A legnehezebb műfaj: a dráma sem maradt kiaknázatlanul. Erre is van nálunk termékeny talaj és elég mondanivaló, csak a nép életébe kell nézni. A mult eredménytelen kísérletezései után jelentkezett egy drámaíró: P o l j á k o v i c s Matija, aki nem csupáncsak íróasztalfiókjának ír és nem rekedt meg a kéziratolvasódrámánál, ahogy már az a polgári irodalmi életben a „vidéki ismeretlen tehetségekkel“ történni szokott. Polyakovics kinötte a vidék kereteit, ha egyetlen színpadon is. Hat-nyolc kéziratolvasódrámája után megírta a „Ča Bonina razgala“ című eredeti témájú népszínművét, amelyet cselekményében, hangulatában, dalanyagában és viseletében a bunyevác folklór színeivel díszített. Ezt a népszínművet a Horvát Népszínház két évvel ezelőtt mutatta be s hogy mennyire közel áll a nép lelkéhez és milyen érdeklődésre tart számot, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy annyi idő után, még ma is műsoron szerepel. Időközben bemutatásra került a második színműve is, a „Niko i ništa“ című három felvonásos színmű, amely ugyancsak népi elemeket hordoz magában.

Polyakovics Matija nehéz műfajhoz nyúlt, érzékkel, a színpadi törvények és követelmények ismeretével. Első drámai művét a zágrábi Matica Hrvatszka jelentette meg 1952 őszén „Mint a napraforgók“ címmel. Ez a mű egyik legérettebb alkotása. Jóllehet, Zágrábban még nem került színre, de már a könyvpiacra van és a zágrábi Nemzeti Színház dramaturgjánál földolgozásra vár. Ő lesz az első, aki Sinkó Ervinnel csaknem egyidőben fővárosi színpadra lép. A hallgatás és visszhangtalanság falát

irodalmi értékkel bíró dráma törte át: most már a zágrábi bemutatótól függ, hogy a komoly színpadi érzékkel rendelkező író országos viszonylatban is a mai drámaírók sorába lépjen.

A bácskai horvát irodalomnak még egy költője van, aki ugyan csak lírikusként indult ennek a nemzedéknek a jelentkezésekor és mondhatni ma is a líra műve. V o j n o v i c s Hajdu Blaskó a harmadik. Poéta a mi szűkebb világunkban és nagyon kár, hogy csak abban, mert költeményeivel többet is megérdemelne. Élete kész regénytéma: 1911-ben született Szabadkán. Szegény, földmunkás család sarja, aki nyomorúságban, a legnagyobb nélkülözések közepette végezte el iskoláit. Küzdenie, szenvednie kellett minden lépésért, amit az életben előre tett. Ha épp élethőst keresne magának, hát nyugodtan választhatná a maga magát. Már mint gimnazista napszámba járt, hogy az iskolai költségeket, a tankönyvek árát előteremtse valahogy. Később, amikor a szabadkai jogi fakultás hallgatója lett földmunkásként, budárként dolgozott a kulákföldeken és a szőlőkben kint valahol. Talán épp ez szólaltatta meg benne a költőt? Ezt már ő maga sem tudná biztosan megmondani, mert a nehéz életben a dal úgy jön és úgy születik, hogy az élmények halmazából utólag nem is igen lehet külön-külön kibontani őket. Eggyé forrnak a költő életével.

Első versei ennek a nyomorúságos életnek a kivetítése. Kis verseskönyve a „Pupoljci“ egy csokorra valót ad a földmunkás sors panaszából, lázadozásából. A realitás méreteit nem hagyta el sem a megírás hogyanjában, sem a témaválasztásban. A lírikusok között ő az egyetlen, aki még a lírai nyelvezet símasága kedviért sem szakadt el a bunyevác népi nyelv használatától: költeményei a nép nyelvén szólnak meg és látjuk, érezzük hogy ez a nyelv — akár a népköltészetben — milyen szelíden és milyen művészi finomsággal hajlik a megkövetelt formák felé.

Vojnics Blaskó a megszállás alatt hallgatásba merült. Horthy fasisztái munkatáborba hurcolták, végigjárta az ukrainai tábortokat s csak jóval a főlzabadosulás után térhetett onnan vissza. Megmaradt költőnek és megmaradt írónak. Újabb versei a bunyevácok folyóiratában és a Hrvatska Riječben jelentek meg. A „Sarló“ című versét még a főlzabadosulás első napjaiban, 1944-ben tették közzé. Elmondja a költő benne, hogyan várta a bácskai alföld dolgozója a főlzabadosulás történelmi pillanatát.

A népfőlzabadosító harc egész költészetünk megtermékenyítője volt. Valóban úgy van: nagy idők teremnek nagy műveket. Gorán Kovacsics, Deszánka Makszimovics, Minderovics, Kosztics, Franciscevics, Kastelán lírája hősöknek és embereknek forradalmi életét énekli. A történelmi harcok élménye — magasról vett hasonlattal mondjuk, mert az igaz hang itt is szívvel szól — Vojnics Hajdu Blaskó lelkében is termékeny talajra talált.

Vojnics Hajdu Blaskó helye, mint a többieké is, a fiatal, most induló O r c s i c s Jakov költőé is megvan a kortársak között. Nemcsak rajtuk áll, hogy művük élő ható irodalom legyen. Költészetük építő szocializmusunk szolgálatában több teret érdemel. Rászolgáltak, s mert képesek ennél többre is, ki is harcolják maguknak, csak életet kell lehelniök az irodalmi életbe is, nemcsak az irodalomba.

Lévay Endre